

N. Raos *

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada
Ksaverska cesta 2, p.p. 291
10 001 Zagreb

Otuđena znanost

“Rad je stvorio čovjeka”, česta je u prošlom političkom sustavu citirana rečenica Friedricha Engelsa, danas malo poznatog drugog stupa historijskog i dijalektičkog materijalizma. I doista, po čemu se čovjek razlikuje od životinje? Po tome što radi, radi smisleno, a ne instinktivno – premda, kako pokazuju najnovija etološka istraživanja, po tome nije jedinstven u životinjskom svijetu. Čovjek je svojim radom stvorio kulturu i civilizaciju. No s proizvodima rada, djelima čovjekovim, dolazi još nešto kao njihova nužna i neminovna posljedica, a to je otuđenje: djela se okreću protiv svog tvorca.

I ta je pojava, pojava otuđenja ili alijenacije, sveopća. Marksisti govore o otuđenju rada, kad se rad u obliku kapitala (viška vrijednosti) okreće protiv onoga koji ga je stvorio. Kapital postaje sila koja ugnjetava čovjeka, iskorištavajući radnika i bacajući ga u bijedu. Štoviše, kapital je sila i iznad njegova vlasnika, kapitalista, jer i njemu on postaje tiranin, stvarajući društvenu nadogradnju koja dehumanizira čovjeka – malograđanštinu, snobizam, dvoličnost, kič i laž. Na kraju se ljudski rad okreće protiv čovjeka kao vrste, vodeći čovječanstvo u globalnu klimatsku katastrofu koja je izazvana, kad se pravo uzme, potrebom kapitala za umnažanjem, bez obzira na stvarne ljudske potrebe. Kad sam se prije mnogo godina našao u Americi, suočen s visokim standardom (posebice u usporedbi s ondašnjim jugoslavenskim otužnim prilikama), samo mi se nametnulo pitanje: “Što bi se dogodilo kad bi svi ljudi u Sjedinjenim Državama rekli da im ne treba više novca nego što ga imaju?” Istog bi časa, jasno je, sve u državi stalo, pa bi najmoćnija zemlja svijeta propala u sveopćoj ekonomskoj krizi. Ljudske se potrebe okreću protiv čovjeka.

Kao što rekoh, alijenacija je sveopća pojava. I vječna je borba protiv nje. Prvo je Mojsijev monoteizam bio borba protiv otuđenja čovjeka od Boga u idolopoklonstvu i mnogoboštvu, da bi se potom monoteizam i sam otuđio (pre)strogim vjerskim propisima. Nakon Mojsija dolazi Isus da vrati Boga čovjeku i čovjeka Bogu, da bi se kršćanstvo opet otuđilo od čovjeka djelovanjem institucija Katoličke crkve. Protiv toga se bori protestantizam, a na kraju i marksizam, koji posve odbacuje Boga, jer Bog je oblik otuđene svijesti (“Religija je opijum za narod”). I što dalje? Na kraju se i sâm marksizam otuđio, vizija čovjeka koji se oslobađa zbog slobodnog raspolaganja proizvodima svoga rada pretvorila se u njegova tlačitelja realizirajući se u dogmatizmu, birokratizmu, totalitarizmu i državnom kapitalizmu.

U takvoj konstelaciji, kad postoji otuđenje svega i svačega – od rada do vjerovanja – ne treba nas čuditi da se sve više govori i o otuđenju znanosti. U čemu se to otuđenje očituje? Prije svega u zatvorenosti, kako akademskoj tako i birokratskoj. Sve je manje

važno što se, zašto i za koga istražuje. Najvažnije je da se ispravno ispune formulari za projekt koje će neki anonimni birokrat nepoznatih kompetencija – otuđena sila iznad čovjeka – procijeniti i ocijeniti. Radovi se ne pišu za znanstvenu javnost, nego za otuđenu silu, autoru nepoznate recenzente. “Publish or perish”, postala je krilatica moderne znanosti ili, kako reče profesor Frank Miedema, voditelj projekta “Open science” sa Sveučilišta u Utrechtu: “To get money and survive in this system, you had to – or, to be honest, in many cases still have to – publish papers in the top journals. But doing good research takes a lot of time. If you’re in haste, you will produce waste.”¹

Poznata, sveopća pojava: kvantiteta prerasta u kvalitetu – da se opet poslužimo marksističkom maksimumom – ali ako se u kvantiteti pretjera, kvantiteta postaje otuđena sila koja ruši kvalitetu. Ili, jednostavnije rečeno, svaki posao ima svoj maksimum kvantitete preko kojeg se ne može ići bez rušenja kvalitete. Ni najtalentiraniji, najpametniji i najučćeniji ne mogu napisati dnevno više od dvije kartice vrijednoga teksta. Više od toga je ponavljanje, prepisivanje, plagiranje, brbljanje... Tako je i u znanosti. Kada vam se kolega hvali enormnim brojem svojih znanstvenih radova, to znači ili da većina tih radova ništa ne vrijedi ili da je u njihovoj izradi znanstvenik-hvališa malo sudjelovao (radio je rutinske analize, sastavljao tablice i sl.).

Sve bi te nevolje trebao otkloniti nov pristup znanosti koji se zove, kao što sam već rekao, *open science*. To bi bila znanost, kako reče profesor Miedema, “s ljudskim licem”.^{**} Riječ je o tome da bi rezultati znanstvenog rada trebali biti svima dostupni. Zahvaljujući slobodnom pristupu znanstvenim informacijama, svatko bi mogao donijeti svoj sud o njima, te tako usmjeravati znanstvena istraživanja prema rješavanju stvarnih ljudskih problema. Lijepo rečeno, ali da bi se vodilo politiku, treba poznavati politiku, da bi se sudilo o znanosti, treba o njoj nešto i znati. Zna li se? Koliko se zna ili, bolje rečeno, koliko se ne zna najbolje nam je pokazala ova epidemija. Svi su počeli čitati znanstvene radove, analizirati ih, izvoditi zaključke i donositi svoje premudre sudove. Diskusija o tome treba li se ili ne treba cijepiti na mrežnoj stranici Bug online prešla je u času pisanja ovog priloga broj od sedam tisuća javljanja. Rezultat? Više nitko nikom ne vjeruje, nitko više ne zna niti može znati tko zna i koliko zna. “Nije mač za dijete”, govoraše stari Grci, ali tko je pozvan da kaže tko jest a tko nije dijete?

Literatura

1. W. Older, The four pillars of open science, and how universities can implement them, URL: <https://www.uu.nl/en/research/open-science> (pristup: 11. 8. 2021.).

* Dr. sc. Nenad Raos
e-pošta: raos@imi.hr

** Zanimljivo je da je ta fraza korištena i u prošlom političkom sustavu. Samoupravni socijalizam bio je “socijalizam s ljudskim licem”, za razliku od sovjetskog, birokratskog i etatičkog sustava.